

Det danske kongeriges enhed var fæstnet stærkere end de fleste andre samtidige staters, netop ved enevælden og de institutioner, den skabte som grundlag for statens og samfundets liv. Her var måske den grundlæggende forudsætning for, at det gik, som det gik – og man kan så begynde at drøfte, på baggrund af Steen Bo Frandsen omfattende materialefremlæggelse, om det måske også måtte gå, som det faktisk gik.

Claus Bjørn

DITLEV TAMM: Konseilspræsidenten Jacob Brønnum Scavenius Estrup 1825-1913. Gyldendal 1996, 396 s.

Retshistorikeren professor Ditlev Tamm, der har doktorgraden både fra sit eget fakultet (om A.S. Ørsted, 1977) og fra det humanistiske i Odense (Retsopgøret, 1984), har efter en række andre historiske værker nu også skrevet en populærhistorisk biografi af vor længstvarende regeringschef. Bogen er smukt udstyret, bl.a. med et stort antal velvalgte, varierede og velforklarede illustrationer – hvor muligt gedigne farvefotos. Historisk interesserede uden særlige forkundskaber i denne periodes historie vil have glæde af at læse denne afvekslende, velformulerede og afbalancerede, nærmest traditionelle levnedsskildring. Den lader dansk konservatismes til dato eneste helt store førerskikkelse fremstå i rigtig profil, og den betoner de gammelborgerlige vaner og dyder, der lettere genfindes hos en handlekraftig, klarhovedet og ansvarsbevidst borgerlig »bruspatron« end blandt de nordtyske landjunkertyper, hans modstandere helst ville have ham henvist til.

Bogens koncept er en tosporet kronologisk ræsonnerende skildring af hændelser og forhold dels i Estrups politiske liv, dels i hans liv som barn, omrejsende og studerende yngling, flittig skov- og landmand og familiefader på Skaføgaard. De to sider får omtrent lige meget, så mandens såre ukomplicerede, i grunden noget triste småborgerlige privatliv optager en kraftig portion af de ca. 300 tekstsider. Tamm har som en af de første haft fuld adgang til Estrupfamiliens privatarkiv på Skaføgaard, og han har – troligt nok – på det nærmeste udtømt det med grundige referater og udpluk. Der er tale om ganske mange breve fra Estrup til hustruen, børnene og nogle få venner – men hans egne er ret korte og bevæger sig sjældent op over hverdagens fakta og anden tam konversation. Hverken som litterært læsestof, som nøgle til mandens sind og indre tankeverden eller som sidelys over hans meninger giver det her fremlagte brevstof

noget væsentligt ud over det forlods kendte. En oplagt mulighed synes endda næsten overset – nemlig faderen, den historiske skribent og stænderdeputerede Hector Estrups syn på historiens gang, thi Estrup beundrede sin far, og hans egen ideologi var stærkt forankret i historien.

Tilbage står egentlig kun et troværdigt, men ikke synderligt detaljeret endsige dybsindigt skilderi af helt almindelige personers hverdagstrummerum i et provinsielt herregårdsmiljø bag en stor politiker, der holdt sine to verdener hver for sig. Hverken i udredning eller i vurderinger har denne tredje Estrup-biografi – i forvejen fandtes gode apologetiske levnedsbeskrivelser af K.G. Brøndsted (1926) og Th. Thaulow (1940) – udvidet eller uddybet den faglige litteratur om perioden.

Denne er jo, især efter Troels Finks *Estruptidens politiske historie I-II* (1986), omfattende og kvalificeret. Men Tamms bog udnytter langt fra de deri givne muligheder for at analysere og perspektivere Estrups politik. Tamm har pænt og korrekt forklaret hovedpunkterne i lovgivningen og den parlamentariske strid, og han har med referater og citater fra Rigsdagstidende opridset et troværdigt portræt af Estrup som taler og taktiker. Men han har ikke gjort noget forsøg på at tilvejebringe det, der endnu mangler – en solid kobling mellem forfatningskampen og de store ændringer i samfundets sociale, politiske og ideologiske grundstruktur (se mine anmeldelser af Fink i *Scand. Jnl. Hist.* 1987, 2 og i *HT* 1992, 1 af Rerups *Danmarkshistorie 1864-1914*).

Bogen giver endda kun en helt summarisk udredning af de centrale punkter i forløbet. Selve den juridiske og ideologiske strid om provisorielovgivning og parlamentarismen, der som bekendt fyldte næsten hele Estrups politiske virke i 50 år, bliver her – ganske overraskende i betragtning af Tamms særlige forudsætninger – kun dækket nødtørftigt ind efter de eksisterende behandlinger (bl.a. Himmelstrups 1948 og Tamms egen 1992). Estrups komplicerede og vekslende forhold til forskellige dele af hans eget parti, der idag er belyst i flere trykte kilder end da Thaulow skrev, bliver kun nødtørftigt belyst. Det samme gælder regeringens samarbejde og sammenhold. Langt fra alle, men dog nogle af statsrådsprotokollerne er jo optrykt (1976), og de andre kunne vel fås til gennemsyn. Det havde været rimeligt at checke indtrykket fra Traps erindringer (1967) om Estrups meget stærke greb om hele regeringen – ikke mindst Kongen, således at de sidste rester af personlig kongemagt synes at have fortonet sig netop her under Estrups og Højres kamp for Kongens frie ret til at vælge sine ministre...

Lovlig hastig er også omtalen af kampen for gennemførelsen af den reviderede 1866-grundlov, der jo først og fremmest var Estrups barn. Det ser nærmest ud som om Tamm – hvis litteraturliste er rudimentær – ikke

har brugt de to udførlige behandlinger af dette centrale emne fra Neergaard (1916) og fra Nils Stjernquist (Lund 1955). Bogen rummer ganske vist et par interessante kildenotater om sagen, men uden at få betonet og forklaret deres rækkevidde: Det viser sig, at Estrup i sommeren 1864 anså det for givet, at tabet af Slesvig automatisk ville indebære novemberforfatningens bortfald og dermed junigrundlovens genkomst (s. 135). Det samme står i den her for første gang optrykte første halvdel af det historisk/politiske testamente, som Estrup i 1899 skrev til sine børn: »Selvfølgelig forlangte vennerne af 5te juni Grundloven, at denne ... skulle nu blive rådende for hele resten af landet og for alle anliggender – en fordring, der ikke savnede moralsk berettigelse, men som gennemført ville have gjort den almindelige valgrets mænd til ene herrer i landet ...« (s. 328). Estrup forstod nok, at det var denne ulykke, godsejerne fremfor alt måtte undgå, så deres egentlige allierede var de nationalliberale – selvom de ikke kunne fordrage »professorerne« og tiltuskede sig selv politisk magt i det nye landsting ved at spille demoraliserede bondevenner ud imod dem.

Men selve teksten afspiller emnet på få sider. Den forfalder endda til den udokumenterede påstand, at det var moderate venstrekredsens manglende glæde over den almindelige valgret, der lå bag J.A. Hansens kapitulation – og ikke hans defaitisme (som hidtil antaget, Neergaard III s. 1580). Tamm gentager også den gamle tvivlsomme påstand, at det »var de nationalliberale, der doktrinært havde holdt på den ejderdanske linje«, hvorfor de – som de »dilettanter på den politiske scene« de var – må tillægges det politiske ansvar for nederlaget i 1864. Ansvar havde de unægteligt, men de kan dele det med næsten hele den artikulerede opinion inklusive J.A. Hansens bondevenner, grundtvigianere og »nationale godsejere«, der alle fra 1860 havde været med til at presse den modvillige Hall ind i en hårdere politik med endestation i krigen 1864 (jfr. mit bidrag til *Nær og fjern, Festskrift til Sv. Henningsen*, 1980).

Hvis meningen var at bidrage med relevant indsigt i vor almene historie, har den dygtige retshistoriker gjort sig opgaven for let. Det kommer klart frem i afslutningskapitlet »Hvem var så denne Estrup?« (s. 372-377): »Det er her forsøgt at tegne et lidt andet portræt af Estrup, end det, der synes at være det gængse – at Estrup var en magtsyg godsejerpolitiker, som i strid med Grundloven søgte at hindre, at folket fik sin vilje, som den kom til udtryk ved folketingsvalgene«. Det nye billede skulle bestå i, at »det er vel ikke mindst denne modstand mod forandringer, som er så karakteristisk for Estrups holdning« – han var ikke noget magtmenneske, beundrede ikke Bismarck, men »stod hele tiden fast på nogle få grundsynspunkter, ingen folketingsparlamentarisme,

ingen indkomstskat, ingen nedgang i statens indtægter uden kompensations og – et stærkt forsvar.« På det sidste punkt følger bogen de historikere, der nedtoner kontrasten mellem de rigtige fæstningstilhængere og Estrup, som fulgte dem fra 1885, men samtidig for enhver pris ville undgå at så tysk mistanke mod dansk revanchisme. Men nogen ny indsigt i dette problem får man ikke.

Et gennemsyn af opslagsværker og memoirer på mine reoler har bekræftet min forhåndsantagelse, at hverken Estrups modstandere eller meningsfæller vil bestride hverken mandens hæderlighed, hans idealisme og dygtighed i praktisk politik eller andre af de positive træk, som hører til Tamms konklusion. Denne giver altså ikke noget »lidt anderledes portræt af denne Estrup«, men slutter sig til en vidstrakt enighed om mandens gode og stærke karakter.

Bogen er også helt på linje med alle samtidige, når den siger, at »på længere sigt var hans position uholdbar. Den samfundsorden, som han ville fastholde, kunne ikke bevares« o.s.v. (s. 375). Men der havde været grund til at give denne selvfølgelighed mening ved at forklare, hvorfor Estrups position var uholdbar og hans politik på længere sigt frugtesløs. Thi Estrup var ikke imod forandring, tværtimod en såre konstruktiv praktiker med bedre blik for statens opgaver på infrastrukturens område end de fleste af sine samtidige. Hans modstand mod indkomstskatten sigtede nok mere på at bevare den uafhængighed af folketinget, som de støt stigende toldindtægter gav regeringen, end på frygt for indkomstuddigning. Han var ingen overspændt revanchistisk nationalist (som Scavenius og Bahnson) – og heller ikke (som Matzen) nogen forbenet monarkist, men tværtimod ganske klar over Christian IXs begrænsede evner og manglende forankring i den danske nationalstat (se brevet til Rosenørn feb. 1864, refereret af Sv. Thorsen i hans udmærkede skildring i *De danske Ministerier 1848-1901*, s. 312).

Estrup var faktisk også tilhænger af den almindelige valgret, kun ville han ikke give folketinget samme totale magt over stat og samfund som enevoldskongerne havde haft, men give det reelt modspil fra et landsting valgt på et andet grundlag. Derved kunne man fastholde en reel magtdeling, som grundloven ubestrideligt tilsigtede – og som ubestrideligt gik tabt meget hurtigt efter at folketingsparlamentarismen blev indført i 1901. Det udtrykker behov, der også i det 20. århundrede rettes mod indretningen af en stat – for ikke at tale om statsforbund.

Årsagen til at Estrups nederlag på dette punkt blev så totalt, må findes i den form, den politiske mobilisering af befolkningen fik i Danmark: domineret af folkebevægelser, som gradvist størknede i halvkorporativistiske strukturer, hvis demokratiske legitimitet og funktionsevne på

længere sigt, man i dag godt kan diskutere. Det er derfor, man må fortolke 1880ernes forfatningskamp med inddragelse af det, vi nu ved om de store socio-økonomiske og politisk-ideologiske forandringer på landet og i de stærkt voksende industrialiserede bysamfund.

Hvor meget skal man forlange af en historisk biografi? Efter min mening ihvertfald det, at den øger vor erkendelse af de holdninger, forbindelser og handlinger, hvormed den biograferede har indvirket på samfundets og verdens udvikling. Et vigtigt kriterium bliver da, om biografien er rettet og proportioneret efter hovedpersonens centrale indsats og virkefelt – også under inddragelsen af personlige forhold og karaktertræk. Et andet selvsagt, om bogen svarer til personens format.

Niels Thomsen

PER H. HANSEN: *På glidebanen til den bitre ende*. Dansk bankvæsen i krise 1920-33, Odense Universitetsforlag 1996, 496 s.

Per H. Hansens afhandling, *På glidebanen til den bitre ende*, blev i februar 1996 forsvaret for den filosofiske doktorgrad. Anden officielle opponents indlæg er gengivet nedenfor i let revideret form.

Afhandlingen er styret af to hovedhypoteser. For det første en hypotese om årsagerne til bankkrisen og dens forløb i tre faser og for det andet en hypotese om, at Nationalbanken i sin virksomhed som *lender of last resort* overholdt den klassiske teoris regler herfor. Undervejs i afprøvnin-gen af den første hypotese behandler Per Hansen en række spørgs-mål ud fra en generel model over faktorer, der kan forklare, at banker kom i vanskeligheder. Det er ikke en i matematisk-statistisk forstand traditionel model, der kan bruges til at beregne de forskellige faktoreres indbyrdes vægt, men det er med Per Hansens egne ord en heuristisk model, eller hvad man kunne kalde et analyseskema. Skemaet er nyttigt i undersøgelsen af, hvorfor den behandlede periode 1920-33 var præget af banksammenbrud i en udstrækning, som ikke er set før eller siden. Med skemaet i hånden, jf. s. 86, kan man se, hvilke faktorer, Per Hansen mener, man skal have oplysninger om for at kunne forstå bankkrisens opståen og forløb. Der skelnes mellem bankeksterne og bankinterne forhold, og det er netop en af pointerne i afhandlingen, at begge typer faktorer skal med, når man skal prøve at forklare, hvorfor det gik så galt med mere end 80 lukkede eller rekonstruerede banker i perioden 1920-33 ud af i alt 208 banker i 1920.